

A. Schreyer, Su kuyusu başında atlılar.

Güney Arabistan'da atların siyâsetteki yeri

DANIEL MAHONEY

SLÂM'ın ilk dönemlerinden bu yana, Güney Arabistan'da atlara ve binicilere hep fazlasıyla değer verilmiştir. X. yüzyılda bir coğrafya kitabı olan *Sıfatu Cezîreti'l-Arab*'da el Hemdânî, sabırlı ve güzel olarak tanımladığı "Ansiyya", "Jawfiyya" ve "Hujayjiyya" atlarından övgüyle bahseder, atların gücüne ve savaşta dayanıklılıklarına değinir. Devâmında, siyah-beyaz leopar donları, eyerleri ve rengârenk heybeleriyle birlikte, "Shuwafiyya" atlarının üzerindeki şâşaalı eşyâyı tasvir eder. Birinci Zeydî imâmın kaleme aldığı siyerde ise Güney Arabistan'daki "fûrûsiyye"; yâni atçılık, silâhlı (mızrak veya ok gibi) süvârilik becerileri ve savaşlardaki kahramanca nitelikler övülür. Metnin bir yerinde İmam Yahyâ bin el-Hüseyn el-Hâdî, kabîle üyelerine, dövüş sırasında mızrak ve kılıcı nasıl kullanacaklarını anlatır; bundan başka imâmın fûrûsiyye ilmindeki becerilerinden de bahsedilir. Yine aynı metinde İmam el-Hâdî'nin savaşta hünelerini ve cesâretini öven kendi yazdığı bir şiir de yer alır.

Fûrûsiyye konusundaki takdir ve övgülerin bir diğerini *El Ukûd el Lu'lu'iyya fî Târîkh al Dawla el Rasûliyya* adlı kronikte, ünlü binicilere âit Resûlî tâziyelerinde görürüz. Meselâ bu îlanlardan birinde, Resûlîlerle savaşan yerli Araplardan Ebû Bekr b. El-Dabr'ın döneminin en iyi ve en cesur binicilerinden biri olduğu; Abdullah b. Muhammed b. Amr b. Ghurâb'ın da cesâreti ve at binme becerisiyle ün saldığı anlaşılır. Kasım 1387'de Aden'in kuşatılması sırasında öldürülen bir Zeydî imamdan da mert ve gözüpek bir süvâri olarak söz edilir. Resûlî emîri Esad el-Din Muhammad ise bilge, yiğit ve gözüpek bir süvâri olarak betimlenir.

Resûlîlerin XIII. yüzyılın başında Yemen'e gelişiyle birlikte atların ekonomide ve siyâsetteki rolü daha da artmıştır. Güney Arabistan'da siyâsî düzenin kurulmasından sonra hâkimiyetin korunmasında atların oynadığı rolün önemine ilişkin satırlar Resûlî târihçisi el-Hazrecî'nin köken anlatısında rahatça görülebilir. Rivâyete göre, sultanlığı

savunmak ve sınırları kuvvetlendirmek için iki kardeşten Himyar babasının kılıç, kırbaç ve kalemını alırken Kehlan da zırhını, yayını ve dizginlerini alır. Târihçi daha sonra Resûlîlerin Yemen'e girişini anlatır ve onları tek bir âileye mensup beş süvâri olarak tasvir eder. Sözü edilen anlatıda âilenin Güney Arabistan'daki hükümlerinde atların önemi sıkça vurgulanır.

Sultân ve süvâri alayının Zebid ve Taiz şehirleri arasında yaptığı seyahatlere birçok kaynakta değinilmiştir. VIII. yüzyılın başından itibaren sultânın atlarına merkezî sarayın önemli bir parçası olan ahırlarda bakılıyordu. Her ahırın başında sorumlu bir mîrâhur vardı, aynı zamanda serâhûr denen bir veteriner cerrah da atların sağlığından sorumluydu. Sultan el-Muzaffer dönemine târihlenen ve sultânın Taiz'deki ahırlarını konu alan resmî bir belgede burada yaşayan farklı türdeki atlara dâir bilgiler verilir ve onlarla alâkalı harcamaların bir envanteri sunulur. Buna ek olarak sultan el-Mücahid de hasta atların bakımına dâir bilimsel bir eser (*el Akvâl el Kâfiya va l Fusûl el Şâfiya fî el Hayl*) kaleme almıştır; bu eserde atlarla ilgili birçok konunun yanı sıra, Arap târihindeki önemli atların isimlerinden, niteliklerinden ve Resûlî sarayında yetiştirilen atlardan bahsedilir. Resûlî târihi kaynaklarından ahırlara ve saraçhanelere dâir de detaylı bilgiler

edinebiliyoruz. Bunlarda birinde, sultan el-Mücahid'in hüküm sürdüğü 1353 Haziran'ında Taiz'de, içinde binicilik teçhizatı bulunan bir saraçhânenin yandığı yazmaktadır. İncelenen yanmış malzemeler, yapının şatafâtını ve atlara gösterilen ihtimâmı ortaya çıkarır: çoğu altın ve gümüşten mücevherler, eyerler ve yaklaşık 300 bin dinar değerinde at eşyâsı. Yine sultan el-Mücahid dönemine âit iki belge, saray atlarının başrolde olup hem hayvanların hem de insanların zarar gördüğü üzücü olaylardan bahseder. Bunlardan biri, 1359 yılında görülen ve "mishfira" veya "mushayfir" adı verilen bir hastalıkla ilgilidir. Yazılanlara göre, bu mushayfir denen musîbet askerler ve atlar arasında öyle hızlı yayılmıştı ki sultânın ordusu hastalık yüzünden neredeyse yok olacaktı. 1325-1326 târihli diğer belgeyse Güney Arabistan'da fûrûsiyye oyunlarından biri olan atlı mızrak dövüşünde yaşanan bir olayı anlatır. Sultanla birlikte Taiz'e seyahat eden bir kabîle lideri Shajara sarayında misâfir edilir. Misâfirliği esnâsında adam fûrûsiyye oyunlarına katılır, ancak mızrak dövüşünde çarpışmanın etkisiyle atından düşer ve bayılır. Nice sonra ayılıp bilinci yerine geldiğinde bir katırın sırtına bindirilerek evine gönderilmiş olduğunu anlar. Olayı anlatan el-Hazrecî mizâhî dille, atlara çok değer veren sultânın süvârilerin sağlığıyla pek ilgilenmediğini söyler.

A. Schreyer, Nehirden geçen süvâriлер.

A. Schreyer, İki Arap süvâri.

SULTAN VERİR

Hediyeleşme, Resûlî hanedânının diğer yabancı saraylarla diplomasisinin esaslı bir parçasıydı. Verilen hediyeler arasında zanâat işleri, değerli malzemeler, gıdâ maddeleri ve kölelerin yanı sıra, hayvanlar ve özellikle atlar bulunuyordu. *Nûr al Maârif*, sultânın atlarını Aden pazarından aldığını ve bu atların özellikle Hintli tüccarlara hediye olarak verildiğini yazar. Meselâ 1305 Nisan târihli bir belgeye göre sultan el-Muayyed, İbn Bûz'u birçok değerli eşyâ, gıdâ maddesi, Habeşistanlı harem ağaları ve yabanî hayvanlar eşliğinde, gönderdikleri kişiye uygun olarak seçilmiş Arap atlarıyla dolu iki geminin başında Mısır'a göndermişti. Benzer bir şekilde, 1398 Nisan'ında Hint okyanusundaki Seylan adasından gelen bir elçinin sultan el-Eşref İsmail'in huzûruna çıkıp ona değerli hediyeler sunması üzerine sultan da buna karşılık elçiye ahırla-

rından beş damızlık at ve güzel giysiler sunmuştu. Bir başka belge, sultanların diplomatik ilişkilerinde at alıp verdiklerini gösterir. Buna göre, 1388 Eylül'de, Karimi tüccar el-Kâdı Burhan el-Din İbrahim b. Ömer al-Mahallî, Mısır'dan Zebid'e gösterişli hediyelerle gelmiş ve bunları sultan el-Eşref İsmail'e takdim etmişti. Hediyelerin arasında birçok yiyecek, içecek, giysi ve esansın yanı sıra atlar, katırlar, av köpekleri ve çeşitli kuşlar bulunuyordu. 10 yıl sonra, 1397 Ekim'inde sultan için Mısır'dan daha da gösterişli hediyeler gelmiş; ama bu kez hediyelere el-Kâdı Şihab el-Din Ahmed'in oğlu eşlik etmişti. Bu hediyeler arasında 12 adet eyerlenmiş at, birçok köle ve bir Yahûdi doktor bulunuyordu. Son olarak *Mulakhkhas al Fitan*'da Dahlak limanından gelen hediyelerin arasında "özel ve nâdir eşyanın yanı sıra, yabanî hayvanlar ve Nünyeli kölelerin", ayrıca saf kan ve orta kalitede birçok

atın bulunduğuna dâir bir pasaj yer alır. El-Hazrecî'nin sultan el-Muzaffer için kaleme aldığı vefat îlânının sonlarına doğru ise içinde yine atların yer aldığı ilginç bir olaya yer verilir. Bu satırlar gösteriyor ki sultân, Frenklere karşı Memlûk sultânının yanında savaşması için 500 süvârisini Mısır'a göndermiş, onların her türlü ihtiyâcını da karşılamıştır. Bu hâdisenin târihini bilemiyoruz, ancak Yemen'den Mısır'a gönderilen süvârilerin bir hediye çok, askerî bir destek olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda bu jest, Resûlî hanedânının Memlûklere duydukları bağlılığın da bir ifâdesi sayılmalıdır.

Doğal olarak atlar Güney Arabistan'da siyâsî restleşmelerin de merkezinde yer alıyordu. 1254 Kasım'ında sultan el-Muzaffer, Zeydî emîri Şems el-Din'i askerî hizmetlerinden dolayı ödüllendirmek ister ve ona atlar, giysiler ve değerli eşyâ gönderir. Buna ek olarak 100 süvâriyle birlikte Kahma'nın iktâsını da verir. Açıkça görüldüğü üzere, bu lütufkâr davranış siyâsî bir gâyeye dayanmaktadır; sultan kuşkusuz böyle davranmakla Şems el-Din'i nüfûzu altına almak istemiştir. Benzer bir hâdis, 1395-1396'da yaşanır. İbn el-Sîrî, sultan el-Eşref İsmail'in huzûruna çıkar; sultan onu giydirip taltif etmekle kalmaz, ona bir de koyu renkli bir at ve katır hediye eder. Fakat İbn el-Sîrî'nin faaliyetleri sultan için problem olmaya devam edince hediyeleşme faslı son bularak yerini silâhlı bir çatışmaya bırakır. Bir başka belgeye göre, sultan el-Eşref İsmail'e, Kâdı Şihâb el-Din tarafından 1395'in Mart'ında önce 40 adet at, aynı yılın Eylül ayında ise başka hediyelerin yanında 28 adet at hediye edilir. Kadı bu sefer başka bir vesîleyle sultan tarafından ağırlandır ve kendisine krallara lâyık giysiler, kuşaklı bir katır ve 2 bin dinar hediye verilir. Görüldüğü üzere "siyâsî iyi niyet gösterisi"ne soyunan taraf açısından atlar hep kullanışlı hediyeler olmuştur.

SULTAN GERİ ALIR

Hediyeleşmenin hâricinde, Resûlî sultanları açısından atlara süvârileriyle birlikte el konulması, Güney Arabis-

tan'ın farklı bölgelerinden zor yoluyla saraya getirilmesi olağan bir durumdu. *Mulakhkhas el Fitan*, dâima biniciye ihtiyaç duyulan dağlık ve kıyı Tihama bölgeleri için hazırlanmış vergi listelerini içerir. Kitaptaki bir tablo, bu bölgelerden ilki için (doğuda Radâ el-Arsh ve el-Jawf ve batıda Sada gibi alanlar) toplamda 950 süvârinin borçlu olduğunu belgelemektedir. İkinci bölge ise her yıl 50 zırhlı süvâriyi sultâna göndermek zorundadır. Sultânın atlara el koymadaki motivasyonu savaş ganîmeti toplamaktan yerli nüfusun isyankâr davranışlarını cezâlandırmaya dek çeşitli nedenlere dayanır. XIV. yüzyıl boyunca toprakları daralan Resûlîler için atın giderek daha değerli bir varlığa dönüşmesinin de bunda payı vardır.

Atlar, Resûlîler ve Zeydîler arasında XIII. yüzyılda, daha geniş kapsamlı bir çatışmanın merkezinde yer almıştır. Belgeler, tarafların düşmanlarına zarar vermek kastıyla ve askerî stratejilerinin bir gereği olarak atların bir silâh gibi kullandıklarını kanıtlamaktadır. Örneğin, 1254'te Sada şehrinin Resûlî Esad el-Din ve Şems el-Din tarafından kuşatılmasının ardından 70 adet at ganîmet alınmıştır. Benzer bir şekilde, bu strateji 1309-1310'da Dhamar'daki ilk Kürt isyânı sırasında da Resûlîlere karşı kullanılmış; Kürtler, Resûlî askerî kampındaki birlikleri uzaklaştırarak atlar da dâhil olmak üzere bütün kampı yağmalamışlardır. Daha ileri târihteki bir örnek 1394 Mart târihli bir belgede karşımıza çıkar; iki kabîle arasındaki bir çatışmayı anlatan bu belgeye göre Kurashilerin Maâzibalara karşı girdiği ve başarısız oldukları bir baskında Maâzibalar diğer kabîlenin dört atını ve dört devesini ganîmet olarak ele geçirmiştir.

Atlara el koymadaki bir diğer gerekçe de sultânın otoritesine karşı işlenmiş birtakım suçun doğrudan cezâlandırılması şeklindedir. Bu konuyla ilişkili hâdiseyi 1339'da görürüz; Dhamar'a yeni atanan vâli İbn el-Hicâzî idâresi zor Kürt nüfusuna karşı şehrin hâkimiyetini tamâmen kaybetmiştir. Bunun netîce-

sinde sultan el-Mücahid çok öfkelenir ve 100 bin dinarın yanı sıra 40 damızlık atı ve 60 deveyi ondan geri alır. Sultânın atlara bir cezâ yöntemi olarak el koymasının daha sıradan bir uygulamasıysa doğrudan isyankâr kabîlelere veya bir şehrin/bölgenin sâkinlerine yöneliktir. Örneğin 1301 Mart'ında sultan el-Müeyyed'in oğlu Zafir, Minkadha halkıyla

Aden pazarlarında gerçekleşen yüksek meblağlı satışların en kıymetli metası olan at, taraflar arasında siyâsî ilişkiler kurmanın da en önemli aracıydı.

bir anlaşmazlık yaşamış ve kabîlenin atlarına el koymuştur.

Benzer hâdiselere yer veren belgeler kimi zaman tam olarak ne olup bittiğini anlatmakta yetersiz kalmakta kimi zaman ise karmaşık siyâsî dinamiklere işâret eden zengin detaylar içermektedir. 1364 Eylül'ünde el-Kurashiyya köyüne yapılan saldırı ikinci duruma bir örnektir. Resûlî kuvvetleri köyü yerle bir ederek aralarında köyün en iyi 100 süvârisinin de bulunduğu ahâliyi katlediler. Sonra emir Bahâ el-Din Bahâdir al-Sünbülî'nin komutasında tekrar köye döndüklerinde el-Kurashiyya halkı koruma talep edip bunun karşılığın-

da da atlarının yarısından vazgeçerek çocukların bir kısmını Resûlîlere rehlin verirler. Bunun üzerine sultan el-Afdal onları koruyacağına dâir söz verir. Bu örnekten, atların ve çocukların bir tür siyâsî pazarlık malı olarak kullanıldığını ve elbette müzâkerenin sultânın lehine sonuçlandığını anlayabiliriz. Himâye karşılığında yapılan benzer antlaşmalara birkaç 10 yıl sonra, sultan el-Eşref İsmail'in yönetimi sırasında da sık rastlanır. 1384 Kasım'ında, haremağası Cemâl el-Din Mercân, Maâziba'nın atlarıyla birlikte saraya gelir ve onlar için himâye talep eder. Sultan da bunu kabul eder. Sonrasında, 1385'te Resûlîlerin Banû Yakûb'a düzenlediği ve Kâhira köyünün yakıldığı, mallarının talan edildiği bir saldırının ardından köy sakinleri aman dileyip atlarını başlarında kabîlenin şeyhleriyle saraya gönderirler. Bunun üzerine sultan, himâye sözü verir, şeyhleri değerli kıyâfetlerle taltif eder.

Bâzi belgeler atlara el koyma uygulamasının sâdece ekonomik refah sağlamak amacıyla olmadığını, aynı zamanda atların siyâsî ilişkilerde arabuluculuk maksadıyla alıkonulduğunu da kanıtlamaktadır. Atların yeniden dağıtılmasında yegâne yetki, gerekçesiyle birlikte, elbette sultânda mahfuzdu. Bir târihî belgeden anlaşıldığı kadarıyla, 1398 Mart'ında sultan, kuzey bölgelere yaptığı seferler sırasında topladığı 200 atla Zebid şehrine gelir ve ertesi gün bu atlardan 100'ünü Kurashî ve Ashâir kabîleleri arasında dağıtır.

Atların Ortaçağ'ın sonlarında Güney Arabistan'ın siyâsî ilişkilerinde kilit rol oynadığı âşikardır. Atlar, sultanlığa gelir sağlayan Aden pazarlarında yüksek meblağlı satışların en kıymetli metası olmanın ötesinde bir anlam taşıyordu. Taraflar arasında olumlu siyâsî ilişkilerin kurulmasında en etkili vâsita, sultânın gerek diğer sultanlara gerekse yerli elitlere gönderdiği en makbul hediyelerdi. 🐾